

**Univerzita Karlova v Praze
Husitská teologická fakulta**

Ladislava Říhová

**Adversus nationes Arnobia ze Sikky a Octavius
Minucia Felixe**

**Adversus nationes by Arnobius of Sicca and Octavius by
Minucius Felix**

Autoreferát disertační práce

Praha, 2016

Předkladatel disertační práce:

Doktorský studijní program:

Studijní obor:

Mgr. Ladislava Říhová

Teologie

Husitaká teologie

Školitel:

prof. ThDr. Jan Blahoslav Lášek Dr.h.c.

Oponenti disertační práce:

.....

.....

.....

.....

Obhajoba disertační práce se koná dne: .....

v.....na.....

.....

.....

před komisí pro obhajobu disertační práce. Předsedou komise byl jmenován

.....

**Předseda
oborové rady:**

prof. ThDr. Jan B. Lášek, Dr.h.c.
UK v Praze HTF

**Děkan
fakulty:**

Doc. Kamila Veverková, Th.D.
UK v Praze HTF

Úvod

Osobnost Arnobia ze Sikky není českým teologům příliš známa. Arnobius, severoafrický učitel rétoriky a církevní autor konce třetího století, je autorem jediného dochovaného díla, poněkud „amatérské“, avšak na svou dobu poměrně rozsáhlé (dílo čítá celkem sedm obsáhlých knih) latinsky psané apologie křesťanství s názvem *Adversus nationes*.

Arnobius sepsal své dílo jako raný konvertita, patrně ještě předtím, než prošel katechumenátem či jinou teologickou formací. Jeho apologie proto vykazuje velmi specifické rysy, neboť není psána primárně z pozic křesťanských a ve snaze přesvědčit pohany silou křesťanské argumentace, ale spíše z pohledu pohanského, v němž se náš autor orientoval o poznání lépe než v křesťanské věrouce. Arnobius proto volí jinou argumentační strategii než jeho předchůdci z řad křesťanských apologetů a snaží se přesvědčit své protivníky argumenty, jež jsou jim dobře známy, a sice argumenty z pohanského prostředí a náboženství, mezi které náš rétor průběžně vsouvá tvrzení křesťanská nebo taková, která za křesťanská považoval, domáhaje se jejich uznání pohanskými oponenty. Z tohoto důvodu je apologie *Adversus nationes* skutečně ojedinělým pramenem, který je však zajímavý nejen svou netypickou strukturou, ale také historickým zasazením. I když se nejedná o apologii v pravém smyslu slova, a přesto, že Arnobius neměl o křesťanství patrně příliš hluboké znalosti, zůstává jeho apologie posledním apologetickým spisem sepsaným těsně před milánským ediktem, nejpravděpodobněji v době Diokleciánova pronásledování, nebo krátce po něm. Apologie *Adversus nationes* není z hlediska křesťanské teologie převratným dílem. Její autor, ač krajan

Tertullianův a Augustinův, rozhodně nepatří mezi velké teology a bádání si dokonce kladlo otázku, zda jej pro netypický charakter jeho spisu lze vůbec počítat mezi apologety, i přesto si však Arnobius, podle mého názoru, zaslouží, aby byl jeho text podrobněji prozkoumán. Jeho atypická apologie totiž obsahuje řadu historických reálií a z hlediska náboženského je též zdrojem cenných informací především o řeckých a římských kultech a náboženských zvyklostech.

Možná právě proto poutal Arnobius v uplynulých dobách především pozornost filologů či historiků starověku a odborníků na antická náboženství, zájmu křesťanských teologů však po dlouhá staletí unikal,¹ možná bylo na vině jeho zařazení mezi *apocrypha* v textu Gelasiánského dekretu, možná měl Arnobius tu nevýhodu, že jediným starověkým autorem, který jej zmiňuje, byl jeho o něco mladší krajan Jeroným.² Nemalou roli musela sehrát také skutečnost, že text apologie *Adversus nationes* nebyl po dlouhou dobu očím evropských badatelů dostupný. Prvním, kdo Arnobia znovuobjevil a poskytl jeho text humanistickým vzdělavcům, byl správce vatikánské knihovny Faustus Sabaeus, který Arnobiův rukopis – jediný dochovaný rukopis *Adversus nationes*, pocházející z jedenáctého století, kdy byl opsán z již ztracené majuskulní předlohy – na svých cestách v zahraničí objevil, za cenu nemalých nákladů získal a poprvé roku 1543 vydal tiskem.³ Sabaeovo vydání a vydání dalších badatelů, jež bezprostředně následovala, vyvolala zájem o arnobiovskou problematiku. Arnobius se dočkal mnoha vydání svého spisu,

---

¹ Problematika arnobiovského bádání je podrobněji rozpracována ve čtvrté kapitole této práce.

² Podrobněji je problematika pojednána ve 2. kapitole této práce v rámci pojednání o Arnobiově životě.

³ Dějinám textu a edic Arnobiovy apologie je věnována třetí kapitola práce.

příčemž mezi jinými nemůžeme nezmínit vůbec první kritické vydání, jež uspořádal a roku 1875 ve Vídni vydal Augustus Reifferscheid. Po Reifferscheidovi se Arnobius dočkal dosud jen jediného úplného kritického vydání, jež roku 1935 uspořádal a vydal C. Marchesi.⁴

Arnobius není snadným autorem, a to ani z hlediska jazykového – jeho latina je na mnoha místech poznamenána specificky africkými vlivy, jinde se projevují již nešvary latiny poklasické – ani z hlediska obsahového. Starší i modernější badatelé z řad historiků i teologů proto k Arnobiovi zaujímalí leckdy velmi rozporuplná stanoviska, hledající v osobě afrického rétora jednou pravověrného křesťana, jindy stoupence některé z heretických skupin.⁵

Podrobnějšího prozkoumání po stránce filosofické a teologické se v posledním století Arnobiovi dostalo až v jeho druhé polovině, kdy se přímo jeho teologii věnoval ve své disertaci s názvem *Die theologische Position des älteren Arnobius* německý teolog Christoph Burger.⁶ Náboženskou tematiku v Arnobiovi, avšak nikoli pouze křesťanskou, jak již sám název napoví, pojednal ve své monografii *Arnobius of Sicca: Religious Conflict and Competition in the Age of Diocletian*, věnované náboženskému ovzduší období vlády císaře Diokleciána americký historik

---

⁴ Tato edice Arnobiova díla jako poslední úplná je zároveň textem citovaným v rámci této práce, na němž je v rozhodující míře založen i překlad do českého jazyka.

⁵ Stručnému přehledu arnobiovského bádání je věnována samostatná kapitola 4.

⁶ BURGER, Christoph. *Die theologische Position des älteren Arnobius*. Heidelberg, 1970. 117 s. Inaugural – Dissertation. Evangelisch-Theologische Fakultät der Ruprecht-Karls-Universität zu Heidelberg. Referent Prof.D.Dr. H. Frhr. von CAMPENHAUSEN.

Michael Bland Simmons,⁷ jehož disertace je zároveň poslední vydanou monografií, jež byla Arnobiovi věnována.

V českém prostředí se arnobiovskou otázkou zabýval podrobněji – avšak nikoli z hlediska primárně teologického – pouze klasický filolog prof. Otakar Jiráni, který však svou studii o Arnobiovi zveřejnil před více než sto lety v Listech filologických.⁸ Za poslední pokus o pojednání Arnobia ze stran českých badatelů lze považovat diplomovou práci Olgy Matulíkové,⁹ jež však navzdory odvážně zvolenému tématu *Arnobius jako pramen poznání své doby* narazila vlivem historických okolností na nemožnost prozkoumat arnobiovské téma podrobněji. Podotkněme také, že Matulíková se otázce křesťanství v Arnobiovi věnuje pouze okrajově.

Jak vyplývá z výše uvedených skutečností, arnobiovské téma nebylo v uplynulých desetiletích v českém jazykovém prostředí podrobněji pojednáno, pozornosti teologů pak Arnobius unikal zcela. Český překlad jeho neobvyklé apologie nebyl dodnes k dispozici, a to i navzdory skutečnosti, že spis Octavius, který byl dlouhou dobu za součást Arnobiova textu považován, byl již dříve v českém překladu vydán. Arnobius byl oproti tomu přeložen pouze do několika světových jazyků.

Cílem této práce je pokus o reflexi dosavadního bádání o Arnobiovi se zvláštním zřetelem k otázkám křesťanské teologie, dále pak zpracování studie, věnované Arnobiovým teologickým

---

⁷ SIMMONS, Michael Bland. *Arnobius of Sicca: Religious Conflict and Competition in the Age of Diocletian*. 1. vyd. Oxford : Clarendon Press, 1995. 385 s. ISBN: 0-19-814913-1.

⁸ JIRÁNI, Otakar. Mytologické prameny Arnobiova spisu *Adversus nationes*. *Listy filologické*, 1909, Vol. 35, s. 1-11, 80-97, 163-188, 323-339, 403-423.

⁹ MATULÍKOVÁ, Olga. *Arnobius jako pramen poznání své doby*. Praha, 1971. 95 s. Diplomová práce. Filosofická fakulta University Karlovy v Praze. Vedoucí práce prof. PhDr. Radislav HOŠEK, CSc.

specifikům.¹⁰ Vzhledem k nutnosti práce s původním latinským textem *Adversus nationes* předpokládalo zpracování studie také překlad Arnobiova textu do českého jazyka. Text a překlad *Adversus nationes* je proto integrální součástí této práce. Tvoří společně se stručnými úvody k jednotlivým knihám – jež se vzhledem k rozsahu celého spisu jeví jako vhodné – samostatný vložený oddíl II.

Práce se pokouší představit českému bádání osobnost poměrně neznámého křesťanského apologety, přičemž lze předpokládat, že Arnobiovo dílo, ač autor není primárně křesťanským teologem, poskytne dále cenné informace především v oblasti církevních dějin a religionistiky, neboť Arnobius v určitých ohledech reprezentuje pozice laické, církevně neformované veřejnosti své doby. V jeho atypické apologii lze proto spatřit cenné informace, jež mohou vrhnout nové světlo nejen na přednicejskou teologii křesťanskou, ale také na její reflexi ze strany pohanských oponentů a zejména pohanských konvertitů, mezi které lze řadit i Arnobia samotného.

Z hlediska teologického se jeví jako vhodné konfrontovat Arnobiův spis s Octaviem Minucia Felixe, již proto, že právě Octavius byl ve starším bádání považován za Arnobiovu osmou knihu. Díky svému specifickému stylu (forma dialogu s pohanstvím) poskytují oba zmínění autoři obdivuhodné množství historických reálií, jež si zasluhuje podrobnější průzkum, který přispěje k analýze dobových principů vyrovnávání se s náboženským pluralismem a kulturně-náboženskými fenomény.¹¹ Přestože takové zkoumání lze

---

¹⁰ Zahrnuje oddíl III.

¹¹ Rozboru arnobiovské tematiky ve vztahu k Minuciovi se věnuje závěrečná dvanáctá kapitola této práce.

podniknout z pozic většinové církve a její polemiky s pohanskými intelektuálními elitami, domnívám se, že zkoumání Arnobiova stanoviska je přínosem především díky jeho postavení „na pomezí“ mezi polyteismem a křesťanstvím.

Obsah a struktura práce

Úvod

I HISTORICKÁ FAKTA

1. Dobové pozadí a kontext Arnobiova života a díla

1.1 Prokonzulská Afrika a Sikka Veneria

1.2 Náboženské a kulturní ovzduší v Sikce doby

Arnobiovy

1.3 Křesťanství v severní Africe a především v Sikce

1.4 Diokleciánovo pronásledování křesťanů

2. Arnobius ze Sikky – neznámý obhájce víry

2.1 Chronologie Arnobiova života

2.2 Motivy sepsání *Adversus nationes*

3. *Adversus nationes* – text a jeho příběh

3.1 *Adversus nationes* – jediný rukopis

3.2 Edice Arnobiova spisu

4. Stručný přehled bádání

4.1 Hodnocení Arnobia v období do 19. století

4.2 Arnobius v 19. a 20. století

4.3 Arnobius a čeští badatelé

II ADVERSUS NATIONES – PROTI POHANŮM

5. Arnobiův jazyk a styl argumentace

5.1 Arnobius a slovní zásoba řeckého původu

5.2 Arnobius: syntax a metrika

6. Stručné charakteristiky jednotlivých knih

7. Text a překlad *Adversus nationes*

III KOMENTÁŘ

8. Arnobiovy prameny

8.1 Arnobiovy pohanské prameny

8.2 Arnobiovy křesťanské prameny

9. Polemika s pohanstvím a hodnocení pohanských kultů a mytologie

9.1 Arnobius „pohan“ a jeho „souvěrci“

9.2 Struktura, metody a cíle Arnobiova útoku

10. Arnobiův postoj ke křesťanské teologii a jeho „teologická formace“

10.1 Pohanovo obrácení

11. Arnobiova teologická stanoviska

11.1 Arnobius a Trojice

11.2 Arnobius a Boží Syn

11.3 Arnobius a církev

11.4 Zhodnocení Arnobiovy teologické koncepce

12. Arnobius Afer a Minucius Felix

12.1 Kdo byl Minucius Felix

12.2 Adversus nationes jako nepovedený opis Minucia?

12.3 „Loci communes“ křesťanské apologetiky

Závěr

Teoretický a praktický přínos disertační práce

Práce se snaží o analýzu myšlení v českém badatelském prostředí poměrně málo známého křesťanského autora Arnobia ze Sikky, jak nám je zachoval ve své apologii nesoucí označení *Adversus nationes*. Přestože tento text je velice významný především z hlediska mytologické látky, již obsahuje především v knihách III – VII, a jež poutala zájem historiků starověku, ale i religionistů a filologů, nebyl v českém bádání v posledních sto letech odborně reflektován.¹²

V souvislosti se vzrůstajícím zájmem křesťanských teologů o Arnobiovo pojetí křesťanství, který se projevuje přibližně od druhé poloviny dvacátého století, vznikla i myšlenka, jež vedla ke vzniku této disertační práce, totiž snaha poskytnout i českému čtenáři ucelený přehled Arnobiem pojednávané problematiky.

Ve snaze podat co možná nejucelenější přehled o Arnobiově situaci, předkládá práce poměrně rozsáhlý přehled dosavadního bádání, se zvláštním zřetelem na německy a anglicky psanou literaturu. V průběhu celé práce jsou na vybraných místech analyzovány vlivy, jež mohly vést k Arnobiově teologické formaci a zvláštní důraz je kladen též na reflexi situace Arnobia jako raného konvertity.

---

¹² Poslední česky psanou odbornou studii na téma Arnobius napsal kalsický filolog prof. Otakar Jiráni před více než sto lety. JIRÁNI, Otakar. Mytologické prameny Arnobiova spisu *Adversus nationes*. Listy filologické, 1909, Vol. 35, s. 1-11, 80-97, 163-188, 323-339, 403-423. Práce Olgy Matulíkové, jež je opravdu posledním počinem na poli arnobiovského bádání, narážela bohužel na četné nesnáze a kromě několika překladových poznatků, nepřináší převratné informace jsou spíše analýzou Arnobiova slovníku a shrnutím několika základních aspektů jeho práce.

Vzhledem ke skutečnosti, že analýza Arnobiových názorů si vyžádala práci s latinským textem apologie, obsahuje předkládaná disertační práce jako svou integrální součást i vůbec první překlad apologie *Adversus nationes* do češtiny.¹³

Zmíněný překlad je pak základem pro odbornou studii, jež si klade za cíl analyzovat jak filosofické, tak i teologické vlivy, jež Arnobia při tvorbě jeho díla ovlivňovaly. Práce se tak snaží poskytnout přehled o látce mytologického charakteru, již Arnobius zpracovává, a jež je základním stavebním kamenem jeho polemiky s pohanstvím.

Vzhledem k velmi úzkému poutu mezi Arnobiovými tezemi souvisejícími s pohanskými (především řeckými a římskými) náboženskými kulty a dále s řeckou filosofií¹⁴ se nemůžeme, přestože těžiště práce leží v Arnobiových úvahách vztahujících se ke křesťanské teologii, pojednání pohansko-filosofických motivů zcela vyhnout. Vlastním cílem práce je však analýza křesťanské teologie, jak ji zachycuje spis *Adversus nationes*.

V tomto ohledu vykazuje Arnobius řadu specifík, jež na jedné straně mají svůj původ zřejmě v jeho filosofickém eklekticismu, ale také v dobovém náboženském synkretismu. Právě díky tomuto aspektu je Arnobius velice dobrým reprezentantem myšlení, názorového pluralismu a náboženského synkretismu své

---

¹³ Tento překlad ve formě latinsko – české bilingvy založené na kritickém vydání, jež připravil C. Marchesi (Marchesi, Concetto. *Arnobii Adversus nationes libri VII*, 2. vyd. Turin, 1953. Turin, 1953. 437 s. *Corpus Scriptorum Latinorum Paravianum*, vol. 5.) je na sporných místech doplněn poznámkovým aparátem.

¹⁴ Ze specificky římských pohledů, jejichž reprezentantem pro nás může být například Arnobiův žák Lactantius, bohužel u Arnobia nenalezneme prakticky nic.

doby. K jeho významu dále přispívá i skutečnost, že v době sepsání svého apologetického díla nebyl v úzkém kontaktu s většinovou církví a dává nám tak na stránkách *Adversus nationes* možnost nahlédnout křesťansko – pohanské polemiky doby z jiného úhlu pohledu. Arnobius totiž nestrukturuje svou polemiku tak, jak tomu bylo zvykem u jeho kolegů apologetů. Nemaje příliš jasnou představu o křesťanské věrouce reprezentované většinovou církví¹⁵ chápe se zbraní jemu důvěrně známých a pohanského oponenta se pokouší přemoci za pomoci filosoficko – teologické spekulace s umně zakomponovanými prvky křesťanskými.

Arnobiova neúplná znalost křesťanské věrouky, v níž se mimo jiné zrcadlí i jeho neznalost biblických textů, vede našeho řečníka přirozeně k teologickým lapsům, jejichž analýza je též v určité míře tématem této práce. V tomto ohledu je Arnobius zajímavý především z hlediska trojiční teologie. Koncepce Otce, Syna a Ducha svatého není totiž z jeho myšlenek jasně patrná, zejména tématice Ducha svatého se Arnobius prakticky nikde ve svém spise soustavně nezmiňuje. Velice zajímavá, avšak v kontextu doby pochopitelná je i Arnobiova koncepce Krista, kterého chápe primárně jako „učitele“ a „zjevitele“, tématem teologického komentáře je pak i výzkum odpovídající na otázku, zda Krista na pouhého učitele redukuje.

Arnobiův text je v rámci studie podroben teologické analýze, jež se snaží popsat všechny v textu pozorovatelné významné teologické motivy. Pojednává je proto nejen trojiční teologie, ale také Arnobiova antropologie související s pochopením duše jako

---

¹⁵ Odhlédnuto od heretických proudů a skupin, s nimiž se křesťanství i v Arnobiově době potýkalo.

qualitas media.¹⁶ Stranou našeho zájmu nezůstává ani Arnobiova soteriologie, jež je se zmíněnou koncepcí *medietas* lidské duše a s pochopení Krista jako *zjevitele* úzce propojena. S ohledem na skutečnost, že Arnobius nebyl v kontaktu s dobovými církevními autoritami, pokouší se práce poskytnout přehled i jeho vědomostech týkajících se církve, církevního společenství a života.

Takováto analýza se totiž jeví jako velice prospěšná pro rozbor pohledu „nezaujaté“ (nebo v případě Arnobiově pozitivně nakloněné) společnosti na situaci křesťanů těsně před Konstantinovým ediktem. Tématiku církve a církevního života reflektuje do jisté míry i závěrečná kapitola práce předkládající přehled základních křesťanských motivů, jež spojují Arnobia především se stanovisky reprezentovanými Minuciem Felixem v jeho *Octaviovi*, ale také s argumentací některých dalších vybraných křesťanských autorů (Tertulliana či Órigena). Arnobius se v tomto světle stává svědkem určitých „*topoi*“ jež však do jisté míry zbavuje „zatížení“ církevního života a křesťanského myšlenkového obzoru.

Arnobia lze za předpokladu, že je správně chápán a interpretován, vnímat jako velice vhodný a do jisté míry i popularizační nástroj k oslovení současně veřejnosti, již podává křesťanská témata s určitou střídmostí avšak v poutavém hávu antické mytologie a jejích motivů. Sympatický může být postmoderní společnosti také svou ideou osobní žité víry bez ohledu na církevní instituci a v neposlední řadě i svým teologicko – filosofickým ekleticismem a na první pohled „lidovou“

---

¹⁶ Koncepce filosofického původu jež tak, jak ji Arnobius ve své polemice prezentuje, není pozorovatelná u žádného jiného křesťanského autora.

argumentací, s jejíž pomocí se snaží zodpovědět dobové otázky, jež jsou však v díky své nekonkrétnosti a univerzálnosti v mnohém shodné s tázáním současného člověka.

Přínos pro českého čtenáře

Za specifický přínos pro českého čtenáře, a pro další práci na arnobiovském tématu, lze označit český překlad *Adversus nationes*, který práce obsahuje.

Skutečností dále zůstává, že v českém jazykovém prostředí nebyla dosud publikována žádná komplexní studie obdobného rozsahu, jež by se snažila reflektovat výzkum Arnobiova textu nejen z hlediska pohanské mytologie, ale také s ohledem na témata související s křesťanstvím, a jež by reflektovala poznatky moderního arnobiovského bádání posledních desetiletí.

Seznam doposud publikovaných prací disertanta, které mají vztah ke zkoumané problematice

ŘÍHOVÁ, Ladislava. Adversus nationes Arnobia ze Sikky: Historie a teologické důrazy, in: *Studie a Texty Evangelické teologické fakulty*, 2/2013, s. 48-59. ISSN: 1805-2762.

ŘÍHOVÁ, Ladislava. Pojetí Trojice u Arnobia ze Sikky. in: KLIMEŠ, Jiří, C. (ed.) *Jednota v mnohosti: In pluribus unitas*. Refugium: Olomouc 2015. s. 138-146. ISBN: 978-80-7412-192-0.

ŘÍHOVÁ, Ladislava. Antropologie a problém duše v Arnobiově spise Adversus nationes: teologické aspekty (příspěvek bude publikován ve sborníku z Konference In pluribus unitas 2015)

ŘÍHOVÁ, Ladislava. Historické kontexty v Arnobiovi a Arnobius v historickém kontextu (příspěvek bude publikován v průběhu roku 2016 ve sborníku z konference „Církevní dějiny“)

ŘÍHOVÁ, Ladislava. Arnobius a Kristus: Pojetí Krista v Arnobiově spisu Adversus nationes (příspěvek bude publikován v průběhu roku 2016 v odborném periodiku Studia theologica)

Výčet nejdůležitějších použitých pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů

Prameny

DONALDSON, James. ROBERTS, Alexander. *Ante-Nicene Fathers: Volume 6*. 1. vyd. do angličtiny přeložili: Brice Hamilton, Campbell Hugh. Edimburgh : T&T Clark, 1993. část 6, Arnobius, s. 404-571. ISBN: 0-8028-8092-4.

FRAGU, Bernard. *Arnobé: Contre les gentils*. Paris : Les Belles Lettres, 2010. 257 s. Tome VI, Livre VI-VII. ISBN: 978-2-251-01455-5.

GOOLD, G. P. (ed.) *Tertullian – Minucius Felix*. London : William Heinemann LTD, 1972. 394 s. ISBN: 0-434-99250-x.

CHAMPEAUX, Jacqueline. *Arnobé: Contre les gentils*. Paris : Les Belles Lettres, 2007. 175 s. Tome III, Livre III. ISBN: 978-2-251-01445-6.

LE BONNIEC, Henri. *Arnobé: Contre les gentils*. Paris : Les Belles Lettres, 1982. 394 s. Tome I, Livre I. ISBN: 978-2-251-01014-9.

MARCHESI, Concetto. *Arnobii Adversus nationes libri VII*, 2. vyd. Turin, 1953. Turin, 1953. 437 s. Corpus Scriptorum Latinorum Paravianum, vol. 5.

McCRACKEN, George, E. *Arnobius of Sicca : The Case against the Pagans*. vol. 1. Westminster : The Newman Press, 1949. 372 s. Ancient Christian Writers, No 7, s. 1-372.

McCRACKEN, George, E. *Arnobius of Sicca: The Case against the Pagans*. Westminster : The Newman Press, 1949. 294s. . Ancient Christian Writers, No 8, vol. 2. s. 373-659.

NESTLE, ALAND. *Novum Testamentum Graece*. 27. Ausg. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2006. 812 s. ISBN: 978-3-438-05100-4.

REIFFERSHCHEID, Augustus. *Arnobii Adversus nationes libri VII: recensuit et commentario critico instruxit Augustus Reifferscheid*. Vindobonae : apud C. Geroldi filium bibliopolam academiae, 1875. 352 s. Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, vol. 4.

VON BESNARD, Franz Anton. *Afrikaner's Arnobius sieben Bücher wider die Heiden: aus dem lateinischen übersetzt und erklärt von Franz Anton von Besnard*. Landshut : 1842. 460 s.

Sekundární literatura

ALTANER, Berthold. *Patrologie : Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*. 3. vyd. Freiburg : Herder Verlag, 1951. 492 s.

AXELSON, Bertil. *Textkritisches zu Florus, Minucius Felix und Arnobius*. Lund : C. W. K. Gleerup, 1945. 68 s.

BURGER, Christoph. *Die theologische Position des älteren Arnobius*. Heidelberg, 1970. 117 s. Inaugural – Dissertation. Evangelisch-Theologische Fakultät der Ruprecht-Karl-Universität zu Heidelberg. Referent Prof.D.Dr. H. Frhr. von CAMPENHAUSEN.

CONTE, Gian Biagio, *Dějiny římské literatury*. Přel. D. Bartoňková. 1. české vyd. Praha : KLP, 2003. 792 s. ISBN: 80-85917-87-4.

DATTRINO, Lorenzo. *Patrologie*. Přel. J. V. Polc. 1. české vyd. Praha : KTF UK, 1997. 282 s.

DOBSCHÜTZ, Ernst. *Das Decretum Gelasianum de libris recipiendis et non recipiendis*. Leipzig : J. C Hinrichs'sche Buchhandlung, 1912. 362 s.

DOODS, E. R. *Pohané a křesťané ve věku úzkosti*. Z anglického originálu *Pagan and Christian in an Age of Anxiety* přeložil Martin Pokorný. Praha : Petr Rezek, 1997. 179 s. ISBN 80-86027-08-2.

DROBNER, Hubertus R. *Patrologie: Úvod do studia starokřesťanské literatury*. Přel. Monika Recinová. 1. vyd. Praha : OIKOYMENH, 2011. 807 s. ISBN 978-80-7298-466-4.

FRANCKE, Karl Bernhard. *Die Psychologie und Erkenntnisslehre des Arnobius*. Leipzig : Brückner & Niemann, 1878, 82 s.

FORTIN, Ernest. L. The viri novi of Arnobius and the conflict between faith and reason in the early Christian centuries, in: NEIMAN, David, SCHATKIN, Margaret, (eds). *The Heritage of the Early Church: essays in honor of Georges Vasilievich Florovsky on the occasion of his eightieth birthday*. Roma : Pont. Institutum Studiorum Orientalium, 1973. s. 197-206.

GABARROU, Francois. *Arnohe son oeuvre*. Paris : Edouard Champion, 1921, 77 s.

GABARROU, Francois. *Le Latin d'Arnohe*. Paris : Edouard Champion, 1921, 237 s.

GEFFKEN, Johannes. *Zwei Griechische Apologetten*. Leipzig und Berlin : Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1907, 333 s.

GIERLICH, Gabriele. *Arnobius von Sicca: Ein Kommentar zu den ersten beiden Büchern seines Werkes „Adversus nationes“*. Mainz,

1985. 415 s. Inaugural – Dissertation. Johannes Gutenberg Universität Mainz. Referent prof. Dr. A. WLOSOK.

KARFÍKOVÁ, Lenka. *Aurelius Augustinus: O nesmrtnosti duše*. Praha : OIKOYMENH, 2013, 288 s. ISBN: 978-80-7298-493-0.

KERÉNYI, Karl. *Mytologie Řeků I : Příběhy bohů a lidí*. Praha : OIKOYMENH, 1996, 245 s. ISBN: 80-86005-14-3.

KETTNER, Gustav. *Cornelius Labeo: Ein Beitrag zur Quellenkritik des Arnobius*. Hamburg : Heinrich Sieling, 1877, 40 s.

KISS, Sebestyén. *Apuleius Christianus?: Arnobius: Adversus nationes*. BTK, Debreceni Egyetem 2006, s. 50.

KRAFFT, Peter. *Beiträge zur Wirkungsgeschichte des älteren Arnobius*. Hans Herter und Wolfgang Schmid. Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1966. 290 s.

LECKELT, Bruno. *Über des Arnobius Schrift Adversus nationes*. Neisse : F. Bär, 1884. 19 s.

LÖFSTEDT, Einar. *Arnobiana : Textkritische und sprachliche Studien zu Arnobius*. Lund : C. W. K. Gleerup, 1917. 107 s.

MATULÍKOVÁ, Olga. *Arnobius jako pramen poznání své doby*. Praha, 1971. 95 s. Diplomová práce. Filosofická fakulta University Karlovy v Praze. Vedoucí práce prof. PhDr. Radislav HOŠEK, CSc.

MEISER, Karl. *Studien zu Arnobius*. München : Verlag der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1908. 40 s.

ORTNER, Max. *Griechisch-römisches Religionsverständnis und Mysterienkulte als Bausteine der christlichen Religion*. Wien, 2009. 390 s. Inaugural – Dissertation. Religionswissenschaft. Referent Univ. Prof. DDr. Johann FIGL.

RÖHRICHT, Alexander. *Die Seelenlehre des Arnobius : nach ihren Quellen und ihrer Entstehung untersucht*. Hamburg : Agentur des Rauhen Hauses, 1893. 64 s.

SCHULZE, Ernst Franz. *Das Übel in der Welt nach der Lehre des Arnobius: Ein Beitrag zur Geschichte der patristischen Philosophie*. Jena, 1896. 42 s. Inaugural – Dissertation. Philosophische Fakultät an der Universität Jena.

SIMMONS, Michael Bland. *Arnobius of Sicca: Religious Conflict and Competition in the Age of Diocletian*. 1. vyd. Oxford : Clarendon Press, 1995. 385 s. ISBN: 0-19-814913-1.

SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: Právo a náboženství ve starověkém Římě*. 1. vyd. Praha : Vydavatelství 999, 1999. 281 s. ISBN: 80-901064-8-X.

STANGE, C. *De Arnobii oratione*. Saargemünd : Strassburger Druckerei und Verlags-Anstalt, 1893, 36 s.

STIEBITZ, Ferdinand. *Oktavius*. Praha: Ladislav Kuncíř, 1940. 130 s.

ТЮЛЕНЕВ, В. М. *Арнобий Старший : Против язычников в семи книгах*. Санкт-Петербург : Издательство Олега Абышко, 2013. 384 s. ISBN 978-5-903525-53-9.

TULLIUS, Friedrich. *Die Quellen des Arnobius im 4., 5., und 6. Buch seiner Schrift „Adversus nationes“*. Berlin : Kunstdruckerei Wilh. Postberg, 1934. 99 s.

URBANOVÁ, Daniela. *Latinské proklínací tabulky na území římského impéria*. 1. vyd. Brno : Host, 2014. 443 s. ISBN: 978-80-7294-681-5.

VAN DER PUTTEN, Johannes Maria Paulus Bonaventura. *Arnobii Adversus nationes 3,1-19: uitgegeven met inleiding en commentaar*. 1970. 151 s. Doktorská disertační práce. Faculteit der letteren. Vedoucí práce: Dr. C. SOETEMAN.

VON DOBSCHÜTZ, Ernst. *Das Decretum Gelasianum de libris recipiendis et non recipiendis : im kritischen Text herausgegeben und untersucht*. Leipzig : J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1912. 362 s.

WENTWORTH, Anne Elizabeth. *Roman Religion as seen in the Adversus nationes of Arnobius*. Chicago, 1928. 112 s. Diplomová práce. The University of Chicago.

ZINK, Michael. *Zur Kritik und Erklärung des Arnobius*. Bamberg : Gärtner, 1873. 39 s.

Odborné články a příspěvky ve sbornících

DIGESER, DE PALMA, Elisabeth. Porphyry and the Debate over Religious Toleration. *The Journal of Roman Studies*, 1998, Vol. 88, s. 129-146. ISSN: 0075-4358.

EDWARDS, M. J. How many Zoroastres? Arnobius, „Adversus Gentes“ I 52. *Vigiliae Christianae*, 1988, Vol. 42, No. 3, s. 282-289. ISSN: 0042-6032.

GOMPERZ, Th. Zu Arnobius. *Rheinisches Museum für Philologie, Neue Folge*, 1909, Vol. 64, s. 153-155.

HALLMAN, Joseph. The Mutability of God: Tertullian to Lactantius. *Theological Studies*, 1981, Vol. 42, No. 3, s. 373-393.

HEIDEN, Katharina. Christliche Transformation des antiken Dialogs bei Justin und Minucius Felix. *Zeitschrift für Antikes Christentum*, 2009, Vol. 13, No. 2, s. 204-232. ISSN: 0949-9571. DOI 10.1515/ZAC.2009.17.

HIDÉN, K. J. De casuum syntaxi Arnobii, in: *De Arnobii Adversus nationes libris VII commentationes 3*, Annales Academiae Scientiarum Fennicae. série B. Helsingfors : Soomalainen Tiedeakatemia, 1921. 101 s.

HIDÉN, K. J. Randbemerkungen zu Arnobius Adversus nationes I, in: *De Arnobii Adversus nationes libris VII commentationes 2*, Annales Academiae Scientiarum Fennicae. série B. 1. vyd. Helsingfors : Soomalainen Tiedeakatemia, 1921. 29 s.

HIDÉN, K. J. Randbemerkungen zu Arnobius Adversus nationes II, in: *De Arnobii Adversus nationes libris VII commentationes 2*, Annales Academiae Scientiarum Fennicae. série B. Helsingfors : Soomalainen Tiedeakatemia, 1923. 24 s.

HIDÉN, K. J. Die Erzählung von der Grossen Göttermutter bei Arnobius, in: *De Arnobii Adversus nationes libris VII commentationes 1*, Annales Academiae Scientiarum Fennicae. série B. Helsingfors : Soomalainen Tiedeakatemia, 1921. 16 s.

JIRÁNI, Otakar. Mytologické prameny Arnobiova spisu Adversus nationes. *Listy filologické*, 1909, Vol. 35, s. 1-11, 80-97, 163-188, 323-339, 403-423.

JOHNSON, H. Arnobius VII, 18 (252.14). *The Classical Review*, 1909, Vol. 23, No. 3. s. 81-82.

KAHLOS, Majastina. Pagan-Christian Debates over the Interpretation of Texts in Late Antiquity. *Classical World*, 2012, Vol. 105, No. 4, s. 525-545. ISSN: 0009-8418.

KROLL, Wilhelm. Arobiusstudien. *Rheinisches Museum für Philologie, Neue Folge*, 1917, Bd. 72, s. 62-112.

LUBIAN, Francesco. Venus Militaris and Puerorum Stupra in the Fourth Book of Arnobius' *Adversus nationes*. *Eisodos: Zeitschrift für antike Literatur und Theorie*, 2014, Vol. 1. s. 33-41. ISSN: 2364-4397.

MARCOVICH, M. Demeter, Baubo, Iacchus, and a Redactor. *Vigiliae Christianae*, 1986, Vol. 40, No. 3, s. 294-301. ISSN: 0042-6032.

MASTERSON, Mark. Authoritative Obscenity in Iamblichus and Arnobius. *Journal of Early Christian Studies*, 2014, Vol. 22, No. 3, s. 373-398.

MATTINGLY, Harold. Jovius and Herculus. *The Harvard Theological Review*, 1952, Vol. 45, No. 2. s. 131-134.

MCCRACKEN, George, E. *Adversus Genera*: „Arnobius on the Genders“. *The Classical Journal*, 1947, Vol. 42, No. 8. s. 474-476.

MCCRACKEN, George, E. Critical Notes to Arnobius' „*Adversus Nationes*“. *Vigiliae Christianae*, 1949, Vol. 3, No. 1, s. 37-47.

MCDONALD, H. D. The Doctrine of God in Arnobius, *Adversus gentes*. *Studia Patristica*, 1966, Vol. 9, No. 3, s. 75-81.

MÜHL, Max. Zum Problem der Christologie im „Octavius“ des Minucius Felix. *Rheinisches Museum für Philologie: Neue Folge*, 1968, Vol. 111, Bd. 1. s. 69-78.

NICHOLSON, O. P. The Date of Arnobius' *Adversus gentes*. In: LIVINGSTONE, Elizabeth (ed.) *Studia Patristica*. Berlin : Akademie-Verlag, 1984. s. 100-107.

OPELT, Ilona. Schimpfwörter bei Arnobius dem Älteren. *Wiener Studien*, 1975, Bd. 9, s. 161-173.

PLUMPE, Joseph C. Some Critical Annotations to Arnobius. *Vigiliae Christianae*, 1949, Vol. 3, No. 4, s. 230-236.

QUINN, Denis Paul. Roman Household Deities in the Latin Christian Writers: Tertullian, Arnobius and Lactantius. In: BAUN, J. CAMERON, A. EDWARDS, J., VINZENT, M. (eds.) *Studia Patristica*. Leuven : Peeters, 2010, s. 71-76.

ROSE, H. J. Arnobius IV. 12. *The Classical Review, New Series*, 1955, Vol. 5, No. 1, s. 20-21.

RYBA, Bohumil. Sigismundus Gelenius a jeho vydání Arnobia a Minucia. *Listy filologické*, 1925, Vol. 52, s. 13-23, 91-108, 222-236, 337-341.

SCHEIDWEILER, Felix. Arnobius und der Marcionismus. *Zeitschrift für Neutestamentliche Wissenschaft*, 1954, Vol. 45, s. 42-67.

SCHMALZ, J. H. Satzbau und Negationen bei Arnobius. *Glotta*, 1913, Vol. 5, Bd. 3, s. 202-208.

SIEBER, John, H. An Introduction to the Tractate *Zostrianos* from Nag Hammadi. *Novum Testamentum*, 1973, Vol. 15, No. 3, s. 233-240. ISSN: 0048-1009.

SWIFT, Louis, J. Arnobius and Lactantius: Two Views of the Pagan Poets. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 1965, Vol. 96, s. 439-448.

VAN DER PUTTEN, J. M. P. B. Arnobiana. *Vigiliae Christianae*, 1971 Vol. 25, No. 1, s. 40-50. ISSN: 0042-6032.

VAN DER PUTTEN, J. M. P. B. Arnobe croyait-il a l'existence des dieux païens? *Vigiliae Christianae*, 1971, Vol. 25, No. 1, s. 52-55. ISSN: 0042-6032.

Recenze

DRAKE, H. A. (rec.): Simmons, Michael Bland, Arnobius of Sicca: Religious Conflict and Competition in the Age of Diocletian. Oxford 1995. in: *Church History*, 1997, Vol. 66, No. 2, s. 305-307. ISSN: 0009-6407.

FREND, W. H. C. (rec.): Krafft, Petr, Beiträge zur Wirkungsgeschichte des Älteren Arnobius. Wiesbaden 1966. in: *The Classical Review. New Series*, 1967, Vol. 17, No. 3, s. 389-390.

GUINAGH, K. (rec.): Marchesi, Concetto, Arnobii Adversus nationes libri VII. Torino 1935. in: *Classical Philology*, 1936, Vol. 31, No. 4, s. 371-372.

HAGENDAHL, H. (rec.): Marchesi, Concetto, Arnobii Adversus nationes libri VII. Torino 1935. in: *Gnomon*, Bd. 16, 1940, s. 21-25.

HARRIES, J. (rec.): Le Bonniec, Henri, Arnobe, Contre Les Gentils, Tome I, Livre I. Paris 1984. in: *The Classical Review. New Series*, 1985, Vol. 35. No. 1, s. 193-193.

Encyklopedie a slovníky

GEORGES, Karl Ernst. *Ausführliches Lateinisch – Deutsches Handwörterbuch*. Erster Band A – H. Hannover und Leipzig :

Hahnsche Buchhandlung, 1913, Neu bearbeitet 2013. ISBN: 978-3-534-25214-5.

GEORGES, Karl Ernst. *Ausführliches Lateinisch – Deutsches Handwörterbuch*. Zweiter Band I – Z. Hannover und Leipzig : Hahnsche Buchhandlung, 1913, Neu bearbeitet 2013. ISBN: 978-3-534-25214-5.

LIDDELL, Henry, George, SCOTT, Robert. *A Greek-English Lexicon*. 9. ed. Oxford : H.S. Jones, 1925–1940.

PAULY, August, WISSOWA, Georg. *Paulys Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft: Neue Bearbeitung*. 1. Vyd. Stuttgart : Alfred Druckenmüller Verlag. Zweite Reihe, Zweiter Band [R-Z], 1923.

PRAŽÁK, Josef, NOVOTNÝ, František, Sedláček, Josef. *Latinsko – český slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955. Připravoval Dr. František Novotný.

SVOBODA, Ludvík. et al. *Encyklopedie antiky*. 1. vyd. Praha: Academia, 1973. 744 s. ISBN: 401-22-875.

Zusammenfassung

Diese Dissertation, die der Persönlichkeit und dem Werke des Afrikanischen Rhetoriklehrer Arnobius von Sikka gewidmet ist, versucht diese Problematik dem tschechischen Leser präsentieren. Diese Intention erklärt sich im Zusammenhang mit dem unbefriedigten Zustand des Tschechischen Arnobiusforschung als besonders wichtig, weil die Arbeiten die das Thema des Arnobius behandeln schon älteren Datums sind.¹⁷ Eine neue Revision ist auch deswegen von Bedeutung, da wir leider noch keine Übersetzung von Arnobius' Werk *Adversus nationes* aus dem Lateinischen ins Tschechische haben.

Die Idee der Autorin dieser Dissertation, das Arnobiusthema auf dem Boden der theologischen Fakultät zu öffnen, erhob sich aus der Tatsache, damit Arnobius nicht nur Rhetoriker, sondern auch Christ, und zwar Konvertit wurde, und seine Apologie gerade in der geschichtlich angeregten Zeit der Diokletianischen Verfolgung der Christen geschrieben wurde. Als Rahmen der Polemik, und besonders der christlichen Thematik im Arnobius, wurde der Dialog *Octavius* des Apologeten M. Minucius Felix benutzt, mit dem die polemischen Hauptmotive des *Adversus nationes* kompariert wurden.¹⁸

Die Arbeit ist wegen des großen Umfanges in drei Hautteile (I, II, III) verteilt. Der erste Teil ist den historischen Realien gewidmet, und umfaßt die Kapitel 1-4, die der historischen Einleitung, das

---

¹⁷ Bisher wurden dem Arnobiusthema nur zwei größere wissenschaftliche Studien, die in der tschechischen Sprache geschrieben sind, gewidmet. Es war die Studie des Professors Otakar Jiráni, die die mythologischen Quellen des Arnobius beschreibt, und die schon vor mehr als hundert Jahren herausgegeben wurde, und die Diplomarbeit über Arnobius als zeugen seiner Zeit, die Olga Matulíková am Anfang der siebziger Jahren geschrieben hat.

¹⁸ Vor allem im Rahmen des zwölften Kapitels.

Leben und die Lebensbedingungen des Arnobius, Problematik der kritischen Editionen des Textes, und die Reflexion der wissenschaftlichen Forschung umfassen.

Im zweiten Hauptteil wurden die Kapitel fünf bis sieben eingegliedert, die sich der Problematik des arnobianischen Stils und Vokabular widmen. Kapitel sechs versucht die Hauptthemen der einzelnen Bücher des *Adversus nationes* vorzustellen, und im siebten Kapitel sehen wir in der Form einer Bilingua dem lateinischen Text und seine tschechische Übersetzung mit den Fußnoten zum strittigen Stellen des Textes.

Der letzte Hauptteil umfasst den eigentlichen Kommentar (Kapitel 8-12), in dem folgenden Themen betrachtet wurden. Das achte Kapitel widmet sich der Thema der christlichen sowie der heidnischen Quellen von Arnobius' Aussagen, beinhaltet auch die Auseinandersetzung des Apologeten mit der heidnischen Philosophie, und philosophisch-religiösen Richtungen, die in dem heidnischen Milieu der Zeit dominierten. Anschließend wurde die eigentliche Thematik der Auseinandersetzung mit konkreten Gruppen und Richtungen, vor allem aber mit heidnischen Religionsvorstellungen, aufgrund der konkreten Textstellen untersucht.

In den letzten drei Kapiteln kommen wir endlich zu eigentlichen christlichen Thematik des Arnobius textes. Zuerst wurde das Thema der Konversion des Arnobius, wie er es im ersten Buch seines Werkes beschreibt, betrachtet, danach folgt die Bearbeitung der christlichen Thematik im Bezug auf den in der Apologie allgegenwärtigen polemischen Ton der Schrift. Wir behandeln Schritt für Schritt die Hauptthemen der christlichen Theologie im Arnobius text, und so werden seine Meinungen in

Bereich der Trinitättheologie, Soteriologie, Anthropologie und Erkenntnislehre beschrieben. Und das letzte Kapitel, wie schon oben gesagt, setzt sich mit der Problematik der christlichen apologetischen Thematik auseinander. Hier wurde als Rahmen des Kapitels der Octavius ins Feld gezogen, nicht nur darum, dass es sich um erste lateinische Apologie handelt, sondern auch wegen der Ähnlichkeit der behandelten Motive.

Zusammenfassend lässt sich sagen, dass das Thema der Arnobiusforschung wurde in der vorgelegten Dissertation auch dem tschechischen Forschern neu geöffnet. Arnobius als konvertierte Heide zwar keinen großen Beitrag zur Geschichte der Theologie beibringt, ist aber ein sehr bedeutende Zeuge der ideologischen Änderungen des antiken Denkens in der Zeit vor dem konstantinischen Toleranzedikt. Als ehemalige Heide, und als Mann der noch nicht im engen Kontakt mit der Kirchenpraxis war, zeigt Arnobius seinem Leser auch die bei anderen christlichen Apologeten sonst durch christlichen Dogmen und Lehre verdeckten Aspekte, die viel zu Verständnis der gemeinsamen Verhältnisse der Christen und Heiden der späteren Antike beibringen können, die aber auch deswegen wichtig sind, dass sie, natürlich nur wenn sie richtig rezipiert werden, was auch nicht selbstverständlich ist, wie ältere Arnobiusforschung zeigt, – sozusagen – neues Licht auf die Ausformung der Lehre der Großkirche werfen.

Arnobius, falls richtig interpretiert und verstanden wird, kann als sehr gutes Instrument der Popularisierung des Christentums in der gegenwärtigen Gesellschaft dienen, und zwar dank seiner Idee des persönlich gelebten inneren Glaubens, das auch ohne Verknüpfung an die Kirchengemeinde möglich sei.

Bibliografická identifikace

Anotace

Africký učitel rétoriky Arnobius ze Sikky, žijící na přelomu 3. a 4. století, patří k méně známým křesťanským autorům. Právě on je autorem latinsky psané apologie křesťanství *Adversus nationes*. Jeho spis poutá především zájem filologů a historiků starověku, obsahuje totiž velké množství látky mytologického charakteru. Cílem této práce pak je představit Arnobia nejen jako pramen pohanské teologie, ale také jako křesťana a svědka komplikované nábožensko – politické situace křesťanství v době před milánským ediktem, konkrétně v čase Diokleciánova pronásledování křesťanů. Vzhledem k nutnosti práce s původními texty obsahuje práce také první český překlad Arnobiovy apologie.

Klíčová slova:

Adversus nationes, apologie, Arnobius ze Sikky, Dioklecián, křesťanství, pohanská mytologie, pronásledování křesťanů, raná církev, teologie.

Annotation

African teacher of rhetoric Arnobius of Sicca, who lived at the turn of the 3rd and 4th century, is one of the less known Christian authors. He is the author of Christian apology written in Latin called *Adversus nationes*. His statement attracted particular interest of philologists and historians of antiquity, because it contains large amounts of mythological material. The

aim of this work is to introduce Arnobius not only as a crucial source of pagan theology, but also as an important Christian witness of the complicated religious - political situation of Christianity in the time before the Milan Edict, particularly at the time of Diocletian's persecution of Christians. Given the need to work with original texts includes this thesis also the first Czech translation of Arnobius' apology.

Key words:

Adversus nationes, apology, Arnobius of Sicca, Diocletian, pagan mythology, christian persecution, christianity, early christian church, theology.